

Het verleden is voor later

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Michael Hompes

Het verleden is
voor later

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6741 0
© 2024 Michael Hompes
Omslagontwerp Nanja Toebak
Omslagillustratie © Kees Scherer / MAI
Foto auteur © Dirk-Jan van Dijk

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor altijd, voor mijn vader
ter nagedachtenis aan Grootje
en dankzij mijn vrouw

‘Kinderen doen niets fout, het zijn volwassenen
die er een potje van maken.’

Betty Goudsmit-Oudkerk

PROLOOG

Amsterdam, juli 1943

Bij het openduwen van de klapdeur voelde ze haar hart in haar keel kloppen. In de zaal met witte tegels tot halverwege het plafond stonden zo'n twintig ledikanten. Bij zes ervan waren de gordijntjes gesloten en hingen er luiers aan het onderstel, de lege bedjes stonden op een kluitje in een hoek. Het tikken van de klok aan de muur werd overstemd door het gehuil van een baby. De jammerende uithalen doorbraken de stilte die haar eerder in de gangen was opgevallen.

Een jonge vrouw in een wit uniform met bijbehorend verpleegsterskapje stond ijverig luiers te vouwen bij een commode met een weegschaal erop. Haar eigen uniform zag er bijna hetzelfde uit.

‘Juffrouw Silverbaum?’

Ze deinsde achteruit. De klapdeur duwde in haar rug en ze kneep stevig in het hengsel van haar reistas.

Een andere vrouw, in een identiek uniform, kwam achter een van de ledikanten tevoorschijn. Ze had korte zwarte krullen en knikte haar toe. ‘Geen problemen?’

Juffrouw Silverbaum schudde haar hoofd. ‘Er stonden wat soldaten op straat te roken, maar die vroegen nergens naar. Ik denk dat ze me herkenden, want ik lijk op mijn zus. Zij werkt hier ook.’ Ze merkte dat haar mond droog was en dat ze wat hijgerig ademhaalde.

‘Ik ben mevrouw Stern. Niet bepaald een handige naam in deze tijd.’ Ze gaf haar een knipoog en kwam dichterbij. ‘Jij komt toch voor Robbie?’ fluisterde ze. ‘Ik kreeg gisteren pas een seintje.’

Een rilling kroop over haar huid bij het horen van die naam – Robbie. Ze knikte beheerst en zette de tas op de grond.

Mevrouw Stern draaide zich om en opende de gordijntjes van het derde ledikant. Het was het bedje met het huilende kind. ‘Maak je geen zorgen, we geven hem zo een slaapmiddel.’ Ze glimlachte. ‘Anders komen jullie niet veel verder dan de achterdeur.’

In het ledikant lag een miezige baby met een strak gezicht en dunne lippen. Hij had azuurblauwe ogen, blond piekerig haar en zijn linkeroor stond iets naar buiten. Het kind stopte met huilen en keek haar onderzoekend aan.

‘Weet u zeker dat dit Robbie is?’

‘Zonder twijfel!’ Mevrouw Stern keek haar indringend aan. ‘Het is een godswonder, werkelijk waar. Hij ligt hier al weken, maar voor hoelang nog?’ Haar gezicht versomberde toen ze naar de lege ledikanten aan de overkant keek. ‘Door Robbies darmproblemen trok hij maar langzaam bij. Sinds vorige week weegt hij eindelijk drie kilo, terwijl hij al vier maanden oud is.’

De baby zag er inderdaad tener uit en zijn huid was grauw.

‘De moffen houden niet van huilende baby’s.’ Met argusogen hield mevrouw Stern de klapdeur in de gaten. ‘Bij de eerste razzia hoefde Robbie niet mee omdat hij ondervoed was en de afgelopen weken heeft het lab zijn bloedwaarden vervalst. Twee weken geleden, toen ze weer voor de deur stonden, heeft de dokter een koortsbewijs voor hem afgegeven.’ Ze zuchtte. ‘Zo langzamerhand beginnen die hufters lucht te krijgen van het gesjoemel, juffrouw Silverbaum.’

‘Ik moet gaan, mevrouw Stern!’ Ze wierp een snelle blik op de klapdeur en wreef over haar voorhoofd. ‘O, en zijn moeder? Is die nog langs geweest?’

De kinderverzorgster schudde haar hoofd en boog zich over het

ledikant. ‘Alleen zijn oudoom, meneer Tuinstra.’

‘Ja natuurlijk, die ken ik. Hij heeft dit allemaal in gang gezet.’

Mevrouw Stern gebaarde naar haar collega die nog steeds luiers stond te vouwen en wees naar de baby. ‘Kun jij een flesje Pentothal en het mapje uit het kantoor halen?’

De jonge vrouw, eigenlijk nog maar een meisje, legde de luiers weg en liep de zaal uit.

‘*Ausnahmebescheinigungen*,’ mompelde mevrouw Stern, terwijl ze met haar hoofd schudde. Ze pakte een luier van onder het ledikant vandaan en begon de baby te verschonen. ‘Alleen functionarissen verbonden aan de Joodsche Raad hebben nog een *Sperr*, alle andere vrijstellingen zijn ingetrokken. Mensen worden een voor een opgepakt en straks moeten we de deur achter ons dichttrekken...’

Juffrouw Silverbaum keek zwijgend toe, terwijl de baby stevig werd ingebakerd. De huiveringwekkende stilte werd pas doorbroken toen de jonge vrouw terugkwam. Ze gaf mevrouw Stern een bruin mapje en een flesje aan. Heel precies doseerde ze met een pipet een paar druppeltjes achter in de keel van de baby en keek haar toen aan. ‘Zodra hij slaapt moet je zo snel mogelijk vertrekken. Begrepen?’

Het kind trok een vies gezicht en begon zachtjes te huilen, als enige daad van verzet.

Juffrouw Silverbaum wierp een blik op de klok en pakte haar tas van de vloer. ‘Leg Robbie er maar alvast in, dan kan hij in slaap vallen.’ Ze opende de geperforeerde klep.

Het bruine mapje werd onderin gelegd en met een handdoek bedekt.

‘De leefregels en voedingsvoorschriften voor zijn darmproblemen staan in het mapje,’ zei mevrouw Stern. ‘Het is belangrijk dat deze strikt worden opgevolgd.’ Voorzichtig tilde ze Robbie uit zijn bedje en nestelde hem onder in de tas, boven op de handdoek. Zachtjes wreef ze met haar wijsvinger over het neusje van de

baby. Nadat hij een paar keer zwaar had geknipperd, sloot hij zijn ogen en bleef roerloos liggen. Ze gaf een laatste liefdevolle aai over Robbies hoofd en sloot de klep. ‘Ga nu maar snel. Is de een-twee-drie route je uitgelegd?’

Juffrouw Silverbaum knikte en pakte het hengsel van de tas. ‘Op hoop van zegen dan maar...’

Met tranen in haar ogen schonk mevrouw Stern haar een glimlach. ‘Dank je wel, juffrouw Silverbaum. Je bent een reddende engel.’

Met één hand klampte juffrouw Silverbaum zich vast aan de deurpost, en de ruit besloeg. Ze opende de achterdeur en aarzelde een moment voor ze de steile trap af liep. In de omsloten binnentuin scheen de ochtendzou door het bladerdek van de majestueuze eikenbomen, waar aan waslijnen bedlinnen hing te drogen. Met een loodzwaar gevoel in haar borst baande ze zich een weg tussen de waslijnen door, elke bocht bracht een nieuwe golf van beklemming. Bij het gebouw aan de andere kant van de tuin nam ze het trapje naar het souterrain en opende de deur.

Naast de ingang lagen zakken met wasgoed en in de achterkamer stonden open kasten vol opgevouwen handdoeken, witte jassen, uniformen en luiers. Via een onverlichte gang bereikte ze de voorkant van het gebouw dat uitkeek op de straat.

Ze keek door het raampje in de deur, hield haar adem in en luisterde aandachtig. Voorzichtig zette ze de tas met Robbie op de grond. Na een paar keer diep in- en uitademen greep ze naar het lapje stof dat op haar jas was bevestigd en rukte het los van haar revers. Met een gevoel van intense angst, maar ook een vreemd soort verademing propde ze de gele ster in haar jaszak. Ze pakte de tas op, tuurde nog een keer door het raampje en drukte de deurklink naar beneden.

Na drie treden stond ze in de Nieuwe Kerkstraat. Door de druk op haar borst moest ze bijna kokhalzen. Ze sloeg snel rechtsaf. Van-

uit haar ooghoek zag ze nog net het huisnummerbordje bevestigd naast de voordeur – nummer 123 – de een-twee-drie route. Vlakbij, vanuit de Volksmuziekschool, hoorde ze het onwerkelijke geluid van een vrolijk klinkende piano die schelle violen begeleidde, maar er was niemand te bekennen. Nog geen twintig meter verderop schoot ze een smalle steeg naar links in: de Manegestraat. Ze probeerde zo normaal mogelijk te lopen. Twee keer kon ze zich niet bedwingen achterom te kijken.

Aan het einde van de steeg bleef ze staan en boog voorzichtig de hoek om. De Nieuwe Prinsengracht was verlaten, maar over de Weesperstraat reed een colonne legervoertuigen met soldaten en materieel in de aanslag. Nadat de donkergroene vrachtauto's uit het zicht waren verdwenen, stapte ze uit de bescherming van de steeg.

Met flinke passen liep ze het terrein op van de Gemeentelijke Opleidingsschool voor Onderwijzers. Ze passeerde het gebouw en bereikte het schoolplein, fietsschuurtjes blokkeerden het zicht vanaf de gracht. Er stonden een paar houten bankjes en wat bomen en struiken, verder was het er leeg.

Gejaagd keek ze om zich heen. Was ze te laat? Ze liep een rondje op het plein.

Ineens kwam van achter een struik een vrouw tevoorschijn. Ze had halflang blond haar en was jong, ze zou een student kunnen zijn.

'Lydia?' fluisterde ze.

De jonge vrouw knikte en reikte naar de tas.

'Er zitten ook leefregels in,' benadrukte ze.

Even hielden de vrouwen tegelijk de tas vast en ze keken elkaar aan.

'Waar breng je hem naartoe?'

'Naar een veilige plek.'

Met tegenzin liet juffrouw Silverbaum het hengsel los.

DEEL I

Voor de oprit Oud-Zuid sta ik met mijn auto ingeklemd tussen advocaten, bankiers en accountants die allemaal weekend willen vieren. De draai onder de wandelbrug van het VU Medisch Centrum is niet berekend op deze stoet leaseauto's. Na enkele meters stapvoets rijden bel ik Nathalie om haar eraan te herinneren dat ze op tijd uit het ziekenhuis moet vertrekken. Mijn moeder maakt traditiegetrouw voor de sjabbat een uitgebreide maaltijd klaar en daar gaat een nauwkeurige planning aan vooraf – zeker vandaag.

Deze vrijdag is zoals iedere kantoordag verlopen. Bij het koffiezetapparaat vertelden collega's elkaar sterke verhalen over hun opdrachten, junioren paptten aan met senioren om hun volgende klus veilig te stellen en senioren liepen bij partners binnen om samen hun commerciële doelstellingen na te jagen. Ik heb partner Erik aan zijn jasje getrokken. Twee weken geleden kreeg ik net voor middernacht zijn bericht. 'Marc, morgen moet een belangrijke offerte de deur uit. Project van een half miljoen. Zie je om halfnegen op kantoor. Heb een mooi team voor je geregeld.' Hij had nog niets gehoord van de klant, maar zou erachteraan gaan.

Na de file aan het einde van de A44 bij Wassenaar rijd ik over de Groot Haesebroekseweg langs lommerrijke lanen met vrijstaande villa's. In de wijk aan mijn linkerkant ligt de Konijnenlaan, bijna jaarlijks uitgeroepen tot de duurste straat van Nederland, en rechts

voorbij de wijk De Kievit begint het duingebied van Meijndel. Regelmatig loop ik rond zonsondergang de wandeling met de roodblauwe paaltjes om mijn gedachten te ordenen, waarbij ik soms een konijn, hert of vos tegenkom. Ik passeer Auberge De Kievit, eens een plek van glorie maar nu lang vergaan, en sla rechtsaf. Net voor de afgesproken tijd draai ik bij nummer 13 de oprijlaan op.

Sinds ik in dit huis ben opgegroeid is dertien mijn geluksgetal. In veel culturen wordt dit nummer als tegennatuurlijk gezien; als een aanval op de perfectie na het nummer van de harmonie. Er zijn twaalf maanden in een jaar, het christendom kent twaalf apostelen en de islam de twaalf erfgenamen van Mohammed, maar nummer dertien draagt het stigma van ongeluksgetal met zich mee.

In het Jodendom heeft dertien een heel andere betekenis. Jongens worden op deze leeftijd *bar mitswa*, oftewel 'zoon van het gebod', waarna ze volgens de wetten van de Tora als volwassen worden gezien. En in het Hebreeuwse alfabet, waarin iedere letter van een woord voor een getalswaarde staat, betekent *echad* één of eenheid en *ahawa* liefde. Beide woorden kennen een getalswaarde van dertien. Op mijn bruiloft heeft rabbijn Halberstadt deze woorden op symbolische wijze gecombineerd tot 'eenheid van de liefde'. Door de krachtige symboliek van transformatie, eenheid en liefde heb ik als volwassene het getal dertien juist als talisman omarmd.

Mijn moeder staat me op te wachten in de hal. Haar haren zijn tot een perfect Beatrixkapsel geföhnd en ze draagt een bordeauxrood mantelpakje. 'Als het niet de jarige job is. Heel veel jaren in gezondheid en tot honderdtwintig jaar.' Ze geeft me drie zoenen. 'We kunnen bijna aan tafel. Ik heb je favoriete sjabbesmaal gemaakt: *kibbesoeb* en rosbief uit de oven.' Ik glimlach, maar voor ze dat kan zien loopt ze al de keuken in.

In de woonkamer is het mijn schoonmoeder die als eerste van de bank opspringt. 'Mazzeltov, lieve schoonzoon. Ik vind het zó gezellig dat we erbij mogen zijn.' Ze omhelst me nog voordat ik mijn

vrouw of mijn vader kan begroeten. ‘En die mooie buik van Nathalie, fantastisch gewoon.’ Ze wijst naar haar dochter.

Ik schud mijn schoonvader de hand en zie dat mijn vader mij vanuit zijn leunstoel verwachtingsvol aankijkt. ‘Dag pa, heb je een lekkere wijn klaarstaan? Daar ben ik wel aan toe.’ Wijn is onze enige gezamenlijke hobby.

‘Een barolo riserva, speciaal voor je dertigste verjaardag.’ Hij wijst naar de bar, waarop een decanteerkaraf staat.

Ik geef Nathalie een kus en ga naast haar zitten. ‘Waar is oma Grootje? Ze zou toch ook komen?’

Mijn schoonmoeder rolt met haar ogen. ‘Tja, daar dacht ze zelf heel anders over.’

‘Mam, nu moet je niet direct beginnen,’ reageert Nathalie.

‘Ja schat, maar er hoeft maar iets te gebeuren en het is weer hommeles. We stonden hooguit vijf minuten te laat bij haar op de stoep, maar ze wilde ons er niet meer in laten. Ze zei dat ze voor vanavond al andere plannen had gemaakt.’ Ze gooit haar handen in de lucht. ‘Wat een gotspe.’

‘Je weet toch dat oma kribbig kan zijn rond opa’s sterfdag. Je moet gewoon een beetje rekening met haar houden.’

Mijn schoonmoeder doet net alsof ze haar dochter niet hoort en pakt een kaasvlinder uit het porseleinen schaalpje op de salontafel.

‘We gaan binnenkort wel bij haar langs,’ mompelt Nathalie tegen mij. ‘Dan kunnen we haar alsnog de twintigwekenfoto’s laten zien. Door de hectiek sinds onze huwelijksreis is dat er nog niet van gekomen.’ Ze wrijft zachtjes over haar buik en staart voor zich uit. ‘Is ze vast helemaal blij...’

‘Aan tafel!’ roept mijn moeder door de ensuite deuren. ‘We willen sjabbes maken, toch?’

De tafel in de eetkamer is gedekt met mijn ouders' mooiste servies. In het midden staan twee kandelaars met hoge witte kaarsen en ernaast een houten plateau met gevlochten challebrood. Het pronkstuk van mijn vader staat ook klaar: een antieke kiddoesj-

beker. Zolang ik me kan herinneren wordt deze beker bij iedere sjabbes gebruikt. Met sierlijke letters is de Herzberg-familienaam in het zilver gegraveerd.

Mijn vader werpt mij en mijn schoonvader een donkerblauwe keppel toe en nadat ik deze opzet, kijk ik toe hoe mijn moeder lucifers pakt en de kaarsen aansteekt. Langzaam brengt ze haar handen voor haar ogen en buigt het hoofd. ‘Laten we vanavond de rust van de sjabbat in onszelf vinden,’ zegt ze zacht, ‘en vooral de *simches*, de vreugde, in het leven vieren. We feliciteren onze zoon met zijn verjaardag en wensen onze schoondochter een goed vervolg van haar zwangerschap toe.’

Nathalie en mijn schoonmoeder volgen haar voorbeeld en zeggen samen met mijn moeder de *bracha*, de zegening, over het licht: ‘*Baroech atta Adonai, eloheenoe mèlech ha’olam, asjer kiddesjanoe bemitswotaw wetsiewanoe, lehadliek neer sjel sjabbat.*’

Als de man des huizes is het nu de beurt aan mijn vader. Hij vult de kiddoesjbeker met zoete rode wijn en heft deze tot op ooghoogte.

‘Pa, doe maar de korte versie vandaag,’ fluister ik, ‘dan kunnen we eerder eten.’

Op sjabbes, en helemaal bij speciale gelegenheden, wil mijn vader nog weleens de lange *bracha* over de wijn zingen, die zeker zo’n twee minuten duurt. Nu mijn schoonouders erbij zijn wil hij vast laten zien hoe joods hij wel niet is.

‘*Wajehie erev wajehie woker, eh, jom hasjiesjie...*’ hakkelt hij. Blijkbaar heeft hij mijn advies in de wind geslagen. ‘Hm, eh, geef me een moment.’

‘Pa, doe nou kort, anders wordt de soep koud.’

‘Ssstt,’ sist mijn moeder me toe. Kennelijk staat de soep op het vuur te pruttelen.

‘Ehh, *wajegoeloe hasjamajiem,*’ stamelt mijn vader, ‘*we-ha-aretz, eh, vechol tzwa’am...*’

Het probleem met de lange *bracha* is dat mijn vader de woorden